

<https://doi.org/10.70265/HKTZ8521>

ДЕЛИНКВЕНТНОТО ПОВЕДЕНИЕ КАТО ЗАПЛАХА ЗА СВОБОДАТА ОТ СТРАХ В КОНТЕКСТА НА ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ

Дафинка Сидова

DELINQUENT BEHAVIOR AS A THREAT TO FREEDOM FROM FEAR IN THE CONTEXT OF HUMAN SECURITY

Dafinka Sidova

Резюме: Публикацията насочва фокуса върху нарастващите случаи на извършени престъпления от малолетни и непълнолетни лица като прояви на делинквентно поведение. Общественоопасният характер на делинквентното поведение води до увеличаване на несигурността и страха у отделните хора, особено ако те са представители на уязвими групи от обществото. Тъй като свободата от страх е един от трите основни стълба на Концепцията за човешката сигурност, изследването се опитва да покаже, че чрез делинквентното поведение се застрашава тази жизненоважна за всяко човешко същество свобода.

Ключови думи: делинквентно поведение; свобода от страх; човешка сигурност; заплаха

Summary: This publication focuses on the increasing cases of crimes committed by children and adolescents as manifestations of delinquent behavior. The socially dangerous nature of delinquent behavior leads to heightened insecurity and fear among individuals, particularly among those who belong to vulnerable groups in society. Since freedom from fear is one of the three fundamental pillars of the Human Security Concept, the study seeks to demonstrate that delinquent behavior threatens this essential freedom that is vital for every human being.

Keywords: Delinquent behavior; Freedom from fear; Human Security; Threat

„Развратът иде от малките компромиси и от ежедневноста на злото. Ще маскирате страха си като разумност, алчността си – като предвидливост, а безчестието си – с изкусна аргументация. Но

тогава не пледирайте за невинност – разсъдъкът може и да ви заблуди, сърцето ви обаче знае.“

(доц. д-р Кристиан Таков, 1965-2017)

УВОД

Човешкото поведение е външното проявление на съвкупността от личностови характеристики (в резултат на генетична и на социална обусловеност), ценности, принципи, мироглед, убеждения, състояние на психическа и емоционална зрялост. То е видимо и измеримо. Видимо, защото се изразява чрез действията и бездействията на човек, в т.ч. говорене/мълчане – от най-обикновени и инстинктивни до сложни и внимателно обмислени постъпки и/или думи. Измеримо е посредством резултатите, които постига – позитивни или негативни – и последиците, които поражда – носещи полза (лична, групов, обществена) или застрашаващи, увреждащи (себе си, околните, обществото).

Чрез видимостта и измеримостта си човешкото поведение влияе върху (не)сигурността. Доброто, зряло, отговорно поведение спомага за повече сигурност – независимо дали сигурността се разглежда във вертикално, или в хоризонтално деление¹. Обратното също може да се приеме за валидно, а именно, че проявите на деструктивно/противоправно/общественоопасно поведение пораждат повече предизвикателства, рискове и заплахи за сигурността, т.е. водят до по-висока степен на несигурност. Изключително притеснително е, когато такъв тип поведение се отчита сред малолетни и непълнолетни лица, особено когато поведението се квалифицира като делинквентно.

Ако трябва да се представи под формата на закономерност, то може да се твърди, че между делинквентното поведение и несигурността съществува положителна корелация (или правопрпорционална зависимост). Казано по друг начин, с нарастването на случаи на делинквентно поведение нараства несигурността. Несигурността от своя страна е в положителна корелация със страха. Това дава основание да се счита, че делинквентното поведение е в положителна корелация със страха.

¹ Относно вертикалното деление се прилагат разбиранията на проф. Димитър Йончев, д.н. (Йончев, Д. (2008). *Равнища на сигурност*. София: Нов български университет) и проф. Николай Слатински (Слатински, Н. (2004). *Националната сигурност – аспекти, анализи, алтернативи*. София: Българска книжница).

Що се отнася до хоризонталното деление се взимат предвид аспектите на сигурността според Концепцията за „широката сигурност“ и измеренията на сигурността съгласно Концепцията за човешката сигурност“: Вж. Сидова, Д. (2023). *Човешка сигурност чрез Европейско териториално сътрудничество: ползи, предизвикателства, перспективи (по примера на Република България)*. София: Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия 4.0“, с. 38-40. ISBN 978-619-7383-32-4.

В същинската част на настоящото изследване се анализира същността на делинквентното поведение, ключови причини и условия за неговото формиране, както и защо следва то да бъде възприето като заплахата за свободата от страх, която е един от трите стълба на Концепцията за човешката сигурност.

Изследването се ограничава по териториален признак (Република България), както и по отношение на видовете изследователски методи: теоретичен, понятиен и причинно-следствен анализи, обработка и анализ и синтез на готови данни, аналогия.

1. ДЕЛИНКВЕНТНО ПОВЕДЕНИЕ – ТЕОРЕТИЧНА ОБОСНОВКА

Докато в социологията понятието „делинквентно поведение“ се използва като почти равносилно на понятието „криминално/престъпно поведение“, то в психологията делинквентното поведение се възприема като форма на девиантно поведение и то в рамките на възрастово ограничение за малолетни и непълнолетни лица (Гайдаров, 1998; Манчева, 2012; Манчева, 2017). В този ред на мисли, според психологията не всяка девиантна постъпка е делинквентна, но всяка делинквентна постъпка е девиантна.

Делинквентното поведение не е само противообществено поведение на дадено малолетно или непълнолетно лице. То е и противоправно, антисоциално, незаконно поведение, което се проявява в такива действия или бездействия, които увреждат обществото, застрашават живота на други хора и общия социален ред и са криминализирани. При делинквентното поведение се нарушават официално предписаните правила (напр. закони), затова и мярката на допустимото се налага от Държавата и нейните нормативни актове.

Понятието „делинквентност“ има за цел да разграничи малолетните и непълнолетните правонарушители от пълнолетните такива. Главната причина за това разграничение е поради схващането, че подрастващите все още не са развили достатъчен капацитет да вземат обмислени и рационални решения (Paternoster, 1989), както и че нивото им на правно съзнание и на разбиране на наказателната отговорност и тежестта на извършените деяния е недостатъчно (Манчева, 2017, с. 341). В подкрепа на тези възгледи са и схващанията на някои биологични и психологични теории, спадащи към позитивистката школа, а именно, че мозъкът претърпява значителни структурни промени по време на юношеството, особено в областите, отговорни за изпълнителните функции, вземането на решения и контрола на импулсите, като част от нормалния процес на развитие (Frazier, Schreck & Rogers, 2024, p. 178). Учени твърдят, че решенията, които вземат младежите, са неразривно свързани със степента на

когнитивно развитие, което те притежават, което подсказва, че решенията и действията на непълнолетните се ръководят от ограничен капацитет за разсъдливост (Scott & Grisso, 1997).

От друга страна обаче, неокласическите теории, изследващи делинквентното поведение, приемат, че непълнолетните лица действително разполагат със свободна воля и рационалност (това твърдение не се приписва на малолетните лица), но в по-малка степен от възрастните. Теорията на рационалния избор е една от неокласическите теории, като според нея делинквентните действия са резултат от рационален анализ на разходите и ползите, насочен към максимизиране на удоволствието и избягване на болката. Затова и според проф. д-р Георги Петров делинквентното поведение отразява деяния, които са организирани, замислени и изпълнени като съзнателни (Петров, 1998).

Друга неокласическа теория е теорията за възпирането. В нея се застъпва тезата, че делинквентното поведение може да бъде ограничено, ако наказанието за извършено престъпление от непълнолетно лице е достатъчно сигурно, бързо и строго (Frazier, Schreck & Rogers, 2024, p. 178). Подобен тип тези обаче крият сериозен риск от „пречупване“ на личността на непълнолетното лице до степен, в която да се повлияе негативно на процеса на превъзпитание, рехабилитация и ресоциализация. Още повече, че теорията на възпирането не отчита причините и условията за формиране на индивидуално делинквентно поведение, а идентифицирането и анализът им са ключови за справедливостта на наказанието и за ефективността на превенцията.

В българския Наказателен кодекс (НК) е ясно посочено кога едно непълнолетно лице (навършило 14 години, но ненавършило 18 години) носи наказателна отговорност, а именно „ако е могло да разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си“ (НК, чл. 31, ал. 2). Поставеното законово условие изисква задълбочена експертна оценка, която да удостовери способността на непълнолетното лице да понесе наказателна отговорност.

В следващата точка на настоящата публикация се обръща внимание на някои позитивистки и социологически теории, за да се изследват по-детайлно причините и условията за формиране на делинквентно поведение.

2. ПРИЧИНИ И УСЛОВИЯ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ДЕЛИНКВЕНТНО ПОВЕДЕНИЕ

В сърцевината на криминологичната наука е идентифицирането, ограничаването и отстраняването на причините и условията за възникване и развитие на даден вид престъпност, както и за формиране

на престъпно поведение у различните личности. За да се набележат основни криминогенни (рискови) фактори (Ангелова, 2024, с. 190-193), които са предпоставка за формиране на делинквентно поведение, се анализират схващания на водещи позитивистки и социологически теории, без да се претендира за изчерпателност.

Според позитивистките теории делинквентното поведение е продукт на сложни процеси – биологични, психологически, социологически и свързани със заобикалящата среда (околната среда). Тези процеси увеличават вероятността непълнолетните да извършат престъпни деяния. Съвременни изследователи, в т. ч. криминолози, подчертават, че биологичните фактори са тясно преплетени с психологически особености и/или влияния от заобикалящата среда. Например, биосоциални изследвания показват, че гените влияят в определена степен върху личностовите характеристики и темпераменти. Въпреки това обаче, гените взаимодействат и със заобикалящата среда, като се предизвикат неврохимични реакции, свързани с прояви на делинквентно поведение (Liu & Miller, 2020).

Най-често в периода на пубертета, съвпадащ в голяма степен с периода на кризата на идентичността, се проявяват първите форми на правонарушения. В стремежа си към себепознание и себедоказване, малолетните и непълнолетните лица са по-склонни да направят компромиси с моралните и правните норми. Неспособността за самоконтрол и за овладяване на емоционални и психологически дисбаланси води до остри реакции на (авто)агресия, състояния на депресия, зависимости (алкохолна, наркотична, хазартна и др.), суицидни и хомицидни мисли, за жалост ескалиращи и до реални противоправни деяния.

От социологическите теории е интересно да се споменат теориите за социалното научаване. Според тях делинквентното поведение се научава, а научаването се случва в хода на взаимодействия в рамките на група лица от близкото обкръжение. За пример може да се даде активното членуване в банди, което повишава склонността към нормализиране и възприемане на девиантни прояви. Нарастващите в България случаи на противообществени прояви и престъпления, извършвани от т. нар. „локали“, са ясно доказателство в подкрепа на тези теории. Твърдението, че подрастващите, в чийто най-близък приятелски кръг има делинквентни връстници, са по-склонни да извършват делинквентни прояви, е категорично аргументирано в научната литература (Esbensen & Carson, 2012).

Друг пример е израстването в проблемно семейство. Нездравословната семейна среда се възприема като най-критичният фактор за проява на делинквентно поведение. В нея малолетното или непълнолетното лице преживява поредица от кризи в личностен аспект,

като най-разрушителна в дългосрочен план е кризата на ценностите. Справянето с кризите изисква установяване на причината/ите за възникването им, идентифициране на настъпилите промени в резултат на възникването ѝ и адаптиране към новата реалност, с цел връщане към състоянието на баланс, на вътрешно равновесие (Василев и Сидова, 2024, с. 122). Но за едно малолетно или непълнолетно лице е крайно непосилно, дори невъзможно, да се справи само, без помощ от родители или други възрастни хора. Поради спецификата и сложността на семейната среда, нейните измерения, интензитет, динамика и въздействие е необходимо да са обект на отделно изследване.

Но не само връстниците с делинквентно поведение оказват негативно влияние върху малолетните и непълнолетни лица. Според Теорията за диференциалните възможности за формиране на делинквентно поведение способстват три вида субкултури, една от които е престъпната. Делинквентността се формира посредством контакт с по-възрастни правонарушители (вкл. членове на семейството), които представляват за малолетните и непълнолетни лица „...модел за социален успех, поради добрите си материални възможности“ (Велев, 2020, с. 177).

В синхрон с горепосоченото е и написаното от проф. Димитър Йончев, д.н., че „*Отношенията на индивидите и тяхната общност зависи от състоянието на социалната връзка. Колкото по-силна е социалната връзка в общността, ...толкова по-голям шанс има индивидът да се олицетвори с общността...*“ (Йончев, 2022, с. 11). Макар че той го отнася до положителната социална връзка, чрез която се създава повече сигурност, а оттам и повече спокойствие в личен и в общностен план, би могло да се приеме, че при наличие на силна негативна социална връзка се създава повече несигурност, а оттам и повече страх както за отделните личности и общностите им, така и за обществото като цяло.

Изключително важна за разбирането на причините и условията за формиране на делинквентно поведение е една социологическа теория, предложена от американския социолог и криминолог Травис Хирши. В центъра на неговата теория е ролята на социалната връзка, която вече се коментира в предходния абзац, като тук социалната връзка е инструмент за социален контрол над формирането на делинквентно поведение. Посредством силата на връзките с отделните социални микросреди – семейство, приятели, училище, Хирши обяснява склонността на непълнолетните да се придържат към обществените норми или да ги нарушават. За него нарушаването на нормите и извършването на престъпления е неразривна част от личността на човека, от неговата същинска природа. Затова той търси отговор на въпроса защо не всички хора стават престъпници и какви са причините,

които ги възпират от нарушаване на нормите. Хирши оценява силата на социалните връзки чрез оценка на четири взаимосвързани елемента: привързаност (*англ.* attachment), ангажираност (*англ.* commitment), участие (*англ.* involvement), убеждение (*англ.* belief) (Hirshi, 2002; Велев, 2020, с. 178-179). Редица изследвания показват, че делинквентността е по-вероятна, когато родителите не проявяват топлота и обич към децата си и не участват активно в живота им (Walters, 2021).

Още една социологическа теория, която бива развита от Хирши в екип с друг американски криминолог – Майкъл Готфредсън – е Теорията за самоконтрола. Тя предполага, че делинквентността произтича от ниска степен на самоконтрол. Тъй като самоконтролът се учи от най-ранна възраст, той трудно би се формирал в условията на слаб родителски капацитет и непоследователни родителски практики (Gottfredson & Hirschi, 1990). Малолетните и непълнолетните лица с нисък самоконтрол са по-малко способни да устоят на изкушението да извършват инкриминирани дейности.

Доц. д-р Русанка Манчева изследва четири етапа във формирането на делинквентно поведение (Манчева, 2017, с. 344-345):

- Етап 1 – идентифицират се поведенчески деяния, отклоняващи се от социалните норми като отсъствие на социално-психичен контакт между родителите и детето, занижена успеваемост в училище, конфликти със съученици, учители и роднини. Много често подобни девиации се пренебрегват от възрастните, тъй като на пръв поглед изглеждат безобидни и „нормални“ за едно дете;

- Етап 2 е срещата с делинквентната субкултура (негативна приятелска микросреда, чрез която се развива негативна социална връзка) и нейните носители (приятели-делинквенти, насърчаващи деморализирането и бунта срещу правилата и реда);

- Етап 3 се обуславя от поведенчески деяния, които нарушават социалните норми, с цел удовлетворяване на егоистични потребности и разрешаване на конфликтни ситуации, които често се инициират от самото малолетно или непълнолетно лице. В рамките на този етап се натрупват свръхнегативно отношение не само към околните, но и към себе си, социално отчуждение и отхвърляне;

- Етап 4 се отнася до същинската делинквентност. Малолетното или непълнолетно лице се отъждествява с престъпния свят, то е утвърдило антиценностите за движещи сили на поведението си. Начинът на мислене олицетворява престъпни потребности и мотиви, рецидивизмът може да се превърне в цел.

До какви реални отрицателни резултати води делинквентното поведение по примера на българската действителност и какво е

въздействието върху свободата от страх се обсъжда в последната част на настоящата публикация.

3. РЕЗУЛТАТИ И ПОСЛЕДИЦИ ОТ ДЕЛИНКВЕНТНОТО ПОВЕДЕНИЕ С ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ СВОБОДАТА ОТ СТРАХ

От проведения теоретичен анализ може да се приеме, че преките резултати от делинквентното поведение са същинските престъпления.

По данни на Националния статистически институт (НСИ) за последните пет години (2020-2024 г.) се наблюдава трайна и силно притеснителна тенденция от средно 1000 малолетни и 3500 непълнолетни лица, извършили престъпления, на година. Като е видно от Таблица №1, най-много извършители на престъпления и от двете възрастови групи са регистрирани през 2024 г. – съответно 1091 (повишение от 8,13% в сравнение с 2020 г.) и 3744 (повишение от 9,86% в сравнение с 2020 г.).

Таблица 1. Малолетни и непълнолетни лица, извършители на престъпления – общо за периода 2020-2024 г. (НСИ, ноември 2025)

Малолетни лица, извършители на престъпления - общо					Непълнолетни лица, извършители на престъпления - общо				
2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
1009	1020	1045	951	1091	3408	3309	3343	3691	3744

Следва да се анализират резултатите и по вид извършени престъпления, като първо се обръща внимание на групата на малолетните лица. От данните в Таблица 2 се установява следното:

1. За изследвания петгодишен период най-много малолетни лица са нанесли телесна повреда през 2024 г. – с 95,45% повече в сравнение с 2020 г.;

2. Докато в периода 2020-2023 г. не са налични данни за малолетно лице, извършило изнасилване (довършено), то през 2024 г. е регистрирано 1 такова;

3. Най-голям брой малолетни лица са извършители на кражба (във всичките ѝ разновидности). През 2024 г. те са повече с 9,41% в сравнение с 2020 г. и с 23,09% в сравнение с 2023 г.;

4. Кражбата от магазини или други търговски обекти е най-предпочитаното престъпление, извършвано от малолетни лица, поради по-лесния и нискорисков за извършителя начин за реализиране – с 48,57% повече малолетни лица са извършили този вид кражби през 2024 г. в сравнение с 2020 г., когато достъпът до търговските обекти

беше силно ограничен, поради мерките, наложени по време на пандемията COVID-19;

5. През 2024 г. най-много малолетни лица са извършили джебчийство – повишение от 28,21% в сравнение с 2020 г.;

6. Най-негативното в данните е отчетеното 1 малолетно лице, реализирало довършено убийство през 2022 г.

Таблица 2. Малолетни лица, извършители на престъпления – по вид престъпление за периода 2020-2024 г. (НСИ, ноември 2025)

Малолетни лица, извършили престъпления - по вид на престъплението					
	2020	2021	2022	2023	2024
Убийство (довършено)	-	-	1	-	-
Убийство (опит)	-	-	-	-	-
Телесна повреда	22	27	30	27	43
Блудство	16	10	8	5	8
Изнасилване (довършено)	-	-	-	-	1
Изнасилване (опит)	1	-	-	-	-
Унищожаване и повреждане на имущество	165	198	186	155	195
Грабеж	24	27	21	24	20
Кражба - общо	648	604	677	576	709
в това число:				-	-
взломна	72	37	31	49	23
джебчийска	39	35	28	28	50
домова	167	159	160	127	131
от магазини или други търговски обекти	175	218	252	248	260
на части и вещи от МПС	37	34	25	15	31
на селскостопанска продукция, дом- животни и птици	36	20	39	11	33
Противозаконно отнемане на МПС	5	8	14	8	13
Хулиганство	33	53	30	63	46
Престъпления, свързани с наркотици	3	4	14	6	5
Други	92	89	64	87	51

Резултатите от анализа на данните за групата на непълнолетните лица са още по-обезпокоителни, както може да се установи от Таблица 3:

1. Общо 13 непълнолетни лица са регистрирани за извършено убийство (довършено) в рамките на петгодишния период. Най-много са през 2023 г.;

2. Докато в периода 2020-2023 г. няма регистрирано непълнолетно лице, направило опит за убийство, то през 2024 г. са регистрирани 2 такива лица;

3. С 51,58% повече са нанеслите телесна повреда през 2024 г. в сравнение с 2020 г.;

4. За хулиганство са регистрирани 37,56% повече непълнолетни лица през 2024 г., отколкото през 2020 г., а за престъпления, свързани с наркотици – 27,07% повече;

5. И в групата на непълнолетните лица най-много са извършителите на кражба, като за 2024 г. се установява ръст само при извършителите на джебчийска кражба – с 53,7% в сравнение с 2020 г. Останалите числа обаче също не трябва да бъдат подценявани.

Таблица 3. Непълнолетни лица, извършители на престъпления – по вид престъпление за периода 2020-2024 г. (НСИ, ноември 2025)

Непълнолетни лица, извършили престъпления - по вид на престъплението					
	2020	2021	2022	2023	2024
Убийство (довършено)	2	2	2	6	1
Убийство (опит)	-	-	-	-	2
Телесна повреда	190	155	200	205	288
Блудство	27	36	21	29	22
Изнасилване (довършено)	2	3	2	1	2
Изнасилване (опит)	3	-	-	-	2
Унищожаване и повреждане на имущество	383	425	340	345	358
Грабеж	115	86	122	140	114
Кражба - общо	1574	1560	1728	1907	1829
в това число:					
взломна	196	167	128	109	71
джебчийска	54	48	69	81	83
домова	379	307	357	323	317
от магазини или други търговски обекти	494	535	655	901	807
на части и вещи от МПС	79	86	102	58	90
на селскостопанска продукция, дом-животни и птици	48	61	65	55	53
Противозаконно отнемане на МПС	111	87	71	88	105
Хулиганство	205	216	152	213	282
Престъпления, свързани с наркотици	351	331	388	406	446
Други	445	408	317	351	293

Съгласно НК (чл. 9, ал. 1) престъплението е общественоопасно деяние (действие или бездействие), извършено виновно и обявено от закона за наказуемо. А в чл. 10 законодателят изяснява понятието „общественоопасно“, отнасящо се за деянието – „което застрашава или уврежда личността, правата на гражданите, собствеността, установения с Конституцията правов ред в Република България или

други интереси, защитени от правото“. Тази дефиниция дава основание да се приеме, че престъплението е причинител на несигурност и страх – не субективен, илюзорен страх², а „психологическо състояние на личността или социалната група, характеризиращо се с крайна тревога и аномална неувереност, поради... приближаваща се или осъществяваща се реална... опасност“ (Цит. по Слатински, 2011, с. 92). Страх не се поражда само за жертвата/ите на престъплението, но и за т. нар. косвени жертви – семейство, близки, познати, дори непознати, които знаят за извършеното престъпление.

След като престъплението като резултат, проявление на делинквентното поведение предизвиква несигурност и страх, то и самото делинквентно поведение се явява причинител на несигурност и страх. Ако се приложат схващанията на някои учени и изследователи³, отнасящи се до доктрината за свободата от страх, а именно, че тя е насочена към премахване на всякакъв вид насилие, към всички възможни заплахи срещу човешкия живот, то убедително може да се твърди, че делинквентното поведение е заплаха за човешкия живот, а оттам и за свободата от страх.

Полезно е да се приложи релацията „ПРОЗа“ на проф. Николай Слатински, д.н. (Слатински, 2022, с. 26) в частта ѝ за заплахата, която в настоящото изследване е делинквентното поведение:

1. Какво се прави със заплахата? – Неутрализиране;
2. Кога се прави неутрализирането? – Своевременно;
3. Как се прави? – Справяне;
4. Срещу какво? – Преки посегателства (каквито са престъпленията);
5. Какви способности са необходими? – За реагиране;
6. Чрез какво действие? – Реактивно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разсъждавайки върху научните възгледи на проф. Димитър Йончев, д.н., а именно, че „На индивидуално равнище сигурността се усеща едва като липса на сигурност.“ и че „...нейната природа е желано равновесно състояние...“ (Йончев, 2022, с. 11), то би могло да се приеме, че делинквентното поведение нарушава желаното равновесно състояние на човешката сигурност, на първо място. Това е

² Повече за същността на понятието „страх“, както и негови класификации вж. в Слатински, Н. (2011). *Сигурността – същност, смисъл и съдържание*. София: Военно издателство. ISBN 978-954-509-464-4.

³ Вж. повече в Сидова, Д. (2023). *Човешка сигурност чрез Европейско териториално сътрудничество: ползи, предизвикателства, перспективи (по примера на Република България)*. София: Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия 4.0“, с. 154-156. ISBN 978-619-7383-32-4.

така, защото Човекът и неговата сигурност са основополагащи, те са в ядрото на всяка концепция, на всеки възглед, на всяко схващане за сигурност. В крайна сметка, без Човека няма да има кой да изследва и анализира Сигурността изобщо.

Безспорно, делинквентното поведение е сериозна заплаха, в т.ч. и за свободата от страх в контекста на Концепцията за човешката сигурност. Важно е обаче да не се мисли за заплахите, за несигурността и за страха само и единствено през призмата на техния негативен, разрушителен и унищожителен характер. Нужно е да се търсят и намират възможности за справяне или поне за ограничаване на въздействието им.

Тук обаче трябва да се направи категорично разграничение, че не малолетните и непълнолетните лица, извършващи престъпления, са заплахата, не те са причинители на несигурност и страх. Напротив, те самите са част от най-уязвимата група – детската. Истинските заплахи са причините и условията за формиране на делинквентно поведение. Спрямо тях трябва да се прилагат ефективни психологически и социални мерки с превантивен характер.

ЛИТЕРАТУРА:

- Ангелова, В. (2024). Девиантно поведение при младежи – теоретични постановки в България. *Годишник* (т. III), Педагогически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, 186-197. DOI: 10.69085/afp20243186
- Василев, В. и Сидова, Д. (2024). Управление на промените в кризисен контекст – нови парадигми и решения с фокус върху сигурността. *Сигурност и отбрана*, (2), 120-135. <https://doi.org/10.70265/QXXG4381>
- Велев, О. (2020). Социологическо направление в криминологията. *Юридически сборник (XXVIII)*, Бургаски свободен университет, 162-182. <http://research.bfu.bg:8080/server/api/core/bitstreams/ab3892fb-666d-4ae6-b178-ed772ed78bd8/content>
- Йончев, Д. (2022). Сигурна ли е сигурността? *Сигурност и отбрана*, (1), 7-14. <https://doi.org/10.70265/BITR6955>
- Гайдаров, К. (1998). *Девиантното поведение на непълнолетните. Социално-психологически механизъм*. София: Албатрос.
- Манчева, Р. (2012). *Психология на девиантното поведение*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, ISBN 978-954-680-840-0.
- Манчева, Р. (2017). *Диагностика на личността с девиантно поведение*. Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“. ISBN 978-954-000-101-2.
- Наказателен кодекс (НК), обн. ДВ. бр. 26 от 2 април 1968 г. <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>

- Национален статистически институт [НСИ] (Ноември 2025 г.). *Малолетни и непълнолетни лица, извършители на престъпления по пол, възраст, видове престъпления и по статистически зони, статистически райони и области*. <https://www.nsi.bg/statistical-data/155/498>
- Петров, Г. (1998). *Детската престъпност*. Велико Търново: Абагар. ISBN 954-427-312-3.
- Слатински, Н. (2011). Съдържание и измерения на категорията „сигурност“. *Международни отношения*, (4), 89-118.
- Esbensen, F.-A. & Carson, D.C. (2012). Who Are the Gangsters?: An Examination of the Age, Race/Ethnicity, Sex, and Immigration Status of Self-Reported Gang Members in a Seven-City Study of American Youth. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, (28), 465–481. <https://doi.org/10.1177/1043986212458192>
- Frazier, J. D., Schreck, Chr. J. & Rogers, Eth. (2024). Delinquency. In: Troop-Gordon, W. & Neblett, Enr. W. (Eds) *Encyclopedia of Adolescence* (Second Edition), Academic Press, 174-186. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-96023-6.00119-6>
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.
- Hirschi, T. (2002). *Causes of Delinquency*. Originally published in 1969. New York: Routledge, Taylor and Francis. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781351529723_A30635299/preview-9781351529723_A30635299.pdf
- Liu, L. & Miller, S.L. (2020). Protective factors against juvenile delinquency: Exploring gender with a nationally representative sample of youth. *Social Science Research*, (86), 102376. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2019.102376>
- Paternoster, R. (1989). Absolute and Restrictive Deterrence in a Panel of Youth: Explaining the Onset, Persistence/Desistance, and Frequency of Delinquent Offending. *Social Problems*, (36), 289-309. <https://doi.org/10.2307/800696>
- Scott, E. S. & Grisso, T. (1997). The Evolution of Adolescence: A Developmental Perspective on Juvenile Justice Reform Symposium on the Future of the Juvenile Court. *J. Crim. L. & Criminology*, (88), 137-189. https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/332
- Walters, G. D. (2021). Delinquency as a consequence of parental warmth and self-efficacy: Total sample and individual male and female mediation analyses. *Journal of Adolescence*, (89), 137-148. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.04.009>